

Ministarstvo
finansija

Program ekonomskih reformi 2024-2026. godina
Nacrt poglavlja 5 - Strukturne reforme

Podgorica, novembar 2023. godine

5. STRUKTURNE REFORME U 2024-2026.

Sadržaj

Lista skraćenica	6
5.1 Konkurentnost.....	7
a. Analiza ključnih prepreka	7
b) Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke	8
Strukturna reforma br. 1: Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija ekonomije	8
Strukturna reforma 2: Reforma preduzeća u većinskom vlasništvu države	11
5.2 Održivost i otpornost	15
b. Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke	16
Strukturna reforma br. 3: Povećanje energetske otpornosti u primjeni Zelene agende.....	16
Strukturna reforma br. 4. Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije	22
5.3 Ljudski kapital i socijalne politike	31
a. Analiza ključnih prepreka	31
b. Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke	32
Strukturna reforma br. 5: Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja	32
Strukturna reforma br. 6: Povećanje djelotvornosti sistema socijalne i dječje zaštite.....	39
5.4 Sažetak reformskih mjera.....	42

Lista skraćenica

ARS	Anketa o radnoj snazi	MRSS	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
BDP	Bruto domaći proizvod	MZ	Ministarstvo zdravlja
CBCG	Centralna banka Crne Gore	MJU	Ministarstvo javne uprave
EK	Evropska komisija	PKCG	Privredna komora Crne Gore
EU	Evropska unija	UPC	Uprava prihoda i carina
IPA	Pretpristupni instrument	ZZZCG	Zavod za zapošljavanje Crne Gore
IRF	Investiciono-razvojni fond Crne Gore		
IRMS	Integrirani sistem upravljanja prihodima		
JLS	Jedinica lokalne samouprave		
MER	Ministarstvo ekonomskog razvoja		
MTEORRS	Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera		
MPPUDI	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine		
MF	Ministarstvo finansija		
MSP	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva		
MMF	Međunarodni monetarni fond		
Monstat	Uprava za statistiku CG		
MPNI	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija		
MPŠV	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede		

5.1 Konkurentnost

a. Analiza ključnih prepreka

Crna Gora se suočava sa povećanom ekonomskom neizvješnoću izazvanom globalnim šokovima i visokom inflacijom. Pored njih, više je strukturnih izazova koji nepovoljno utiču na konkurentnost ekonomije i njenu održivost, a među najvećima su **nepovoljno regulatorno okruženje, neformalno poslovanje i slabosti u nadzoru i upravljanju u državnim preduzećima.**

Prema istraživanju Privredne komore Crne Gore „*Poslovni ambijent u Crnoj Gori*” (PKCG, 2023), poslovni ambijent u 2023. godini je umjereno nepovoljan, sa prosječnom ocjenom 2,41 od 5. Privrednici fiskalne i parafiskalne namete ocjenjuju visokim, prvenstveno stopu PDV-a kod fiskaliteta, kao i naknade izvršiteljima i lokalne naknade među parafiskalitetima. Prema IPSOS *Istraživanju među domaćinstvima i preduzećima sa ciljem utvrđivanja obima i strukture sive ekonomije u Crnoj Gori (2022)*, jedan od ključnih uzroka uticaja na sivu ekonomiju na tržištu rada su visoki porezi i doprinosi, i to brojni i visoki parafiskalni nameti (kao što su dozvole, takse i ostali nameti). Drugim riječima, nepredvidivost poslovnog ambijenta, odnosno česte izmjene propisa, otežavaju nove investicije, registraciju biznisa i poslovanje mikro i malih preduzeća. Kada se tome doda složenost i sporost administracije i nedovoljna transparentnost u odlučivanju, sve navedeno nepovoljno utiče na ukupni poslovni ambijent, a time i na neformalnu ekonomiju.

Neformalna ekonomija je faktički direktna posljedica ekonomske i fiskalne politike u kombinaciji sa složenošću regulatornog okruženja i administrativnih procedura. Ekonomski faktori u pojedinim sektorima ukazuju da su pojedini sektori privrede podložniji razvoju neformalne ekonomije, od drugih. To se u Crnoj Gori naročito odnosi na turizam, trgovinu, saobraćaj, građevinarstvo, poljoprivredu, šumarstvo i drvoprerađu. Neformalnosti se reflektuju kroz neevidentiranje prometa proizvoda i usluga, ograničene trgovinske olakšice, prodaju akcizne robe na javnim površinama, izbjegavanje zaključivanja ugovora o radu i isplate zarada bez poreza i doprinosa, nepravilnosti prilikom angažovanja sezonske radne snage bilo da su u pitanju rezidenti ili nerezidenti, kroz obavljanje djelatnosti bez odobrenja za rad i bez prethodno izvršene poreske registracije, itd. Nedostatak administrativnih kapaciteta, neadekvatna koordinacija i funkcionalnost inspekcijских organa su dodatni uzrok neformalne ekonomije.

Nepovoljan regulatorni okvir direktno je povezan i sa nasljedima nezavršene tranzicije, kao prepreke u razvoju privatnog sektora i privrede u cjelini. To se prvenstveno odnosi na **slabosti u korporativnom upravljanju u privrednim društvima u većinskom vlasništvu države** (u daljem tekstu: državna preduzeća) kao strukturnom izazovu. Međunarodni monetarni fond u izvještaju za Crnu Goru iz februara 2022. u okviru člana 4 statuta navodi da je „ukupni okvir za nadzor nad radom javnih preduzeća slab“ i da „jačanje nadzora može donijeti značajne fiskalne i ekonomske benefite“. Neefikasno i/ili loše upravljanje privrednim društvima u većinskom vlasništvu države nameću značajne ekonomske i fiskalne troškove za državu. Oni se ogledaju kroz aktiviranje

garancija za kredite pojedinih državnih preduzeća, izdvajanje značajnih sredstava iz budžeta opredijeljenih pojedinim privrednim društvima, pozajmice iz budžeta. Takođe i izgubljene prihode države koji su uslovljeni lošim upravljanjem i poslovanjem nekih od ovih društava. Država kao većinski vlasnik nema jasan model nadzora nad poslovanjem državnih preduzeća. Taj nadzor je godinama fragmentiran između više nadležnih institucija, bez objedinjenog i standardizovanog načina planiranja i izvještavanja o poslovanju državnih preduzeća. Navedeno se odnosi na nefinansijska državna preduzeća, a kada je riječ o IRF-u kao finansijskom preduzeću, ključni izazovi su njegova ograničenja u obavljanju poslova osiguranja izvoza, radi podsticanja izvoz i internacionalizaciju domaćih privrednih subjekata.

b) Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke

Polazeći od izazova povećanju konkurentnosti, preporuka sa ministarskog dijaloga iz maja 2023.godine, kao i obaveza iz pregovaračkih poglavlja u pregovorima za članstvo u EU, u odgovoru na prepreke povećanju konkurentnosti, predložene su dvije strukturne reforme i to: *„Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija ekonomije“* i *„Unapređenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države.“*

Strukturna reforma br. 1: Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija ekonomije

Predložena strukturna reforma se vezuje za podoblasti: „Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije“, „Reforme ekonomskih integracija“. Njen cilj je doprinos boljem poslovnom okruženju, povećanju broja preduzeća, formalne zaposlenosti i prihoda države. Strukturna reforma će se razraditi kroz reformsku mjeru implementacije Programa za suzbijanje neformalne ekonomije i Akcionog plana za njegovu implementaciju za period 2024-2026, koji će sadržati niz stimulativnih i represivnih aktivnosti, za smanjenje učešća neformalne ekonomije u BDP. Mjera integriše dvije mjere iz PER-a 2023. koje se nastavljaju u srednjem roku i to: reformsku mjeru br. 13 *“Olakšanje trgovine robama i uslugama kroz implementaciju CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7”*, i reformsku mjeru 14: *“Jačanje mehanizama za formalizaciju ekonomije kroz donošenje Programa za suzbijanje neformalne ekonomije.“*

Reformska mjera br.1: Jačanje mehanizama za formalizaciju ekonomije kroz donošenje Programa za suzbijanje neformalne ekonomije

Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je doprinos unapređenju poslovnog ambijenta i smanjenje učešća neformalne ekonomije u BDP. Mjera podrazumijeva implementaciju Programa za suzbijanje neformalne ekonomije s pratećim Akcionim planom za period 2024-2026.godine, koji treba da bude usvojen do kraja 2023. godine, čime će se odgovoriti na preporuku br. 5 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine.¹ Mjera predstavlja nastavak i integraciju reformskih mjera br. 13 i 14 iz PER-a 2023-2025. godina koje su se odnosile na unapređenje poslovnog okruženja i suzbijanje neformalne ekonomije kroz uvođenje novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima (IRMS), kao i kroz pojednostavljenje trgovine robama i uslugama. Mjera je

¹Program za suzbijanje neformalne ekonomije u Crnoj Gori sa akcionim planom za period od 2024-2026.godine će nakon usvajanja od strane Vlade CG biti poslat EK.

u skladu sa Programom upravljanja javnim finansijama 2022-2026, kao i sa ciljevima održivog razvoja 8 - Dostojanstven rad i ekonomski rast i 9 - Industrija, inovacije i infrastruktura. Takođe, uključuje aktivnosti prekogranične trgovine robom kroz implementaciju Sporazuma o trgovinskim olakšicama STO i CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7.

Aktivnosti planirane za 2024.

- Jačanje međuresorne saradnje na lokalnom i centralnom nivou i unapređenje administrativnih kapaciteta sa ciljem pune implementacije akcionog plana. MF
- Jačanje institucionalnog okvira za suzbijanje neformalne ekonomije kroz osnivanje Komisije za suzbijanje neformalne ekonomije. MF
- Realizacija stimulativnih i represivnih aktivnosti iz AP za suzbijanje neformalne ekonomije na tržištu roba i usluga i na tržištu rada, planiranih za 2024. godinu. MER, MF, MPŠV, MPPUDI, MRSS
- Nastavak aktivnosti na uvođenju IRMS. MF
- Nastavak pojednostavljenja i modernizacije carinskih postupaka uz proširenje automatske obrade i elektronske razmjene podataka, kao i aktivnosti na implementaciji CEFTA protokola 6 i 7 o pojednostavljenju trgovine uslugama. MF, MER

Aktivnosti za 2025.

- Monitoring i izvještavanje o ostvarenim rezultatima implementacije aktivnosti planiranih Akcionim planom za 2024. MF
- Nastavak aktivnosti na jačanju institucionalnog okvira i administrativnih kapaciteta na centralnom i lokalnom nivou za smanjenje neformalne ekonomije. MF, JLS
- Nastavak aktivnosti iz AP u 2024. na podršci tranziciji u formalnu ekonomiju, kroz stimulativne i represivne mjere u sektorima turizma, građevinarstva, trgovine, poljoprivrede i šumarstva. MER, MF, MPŠV, MPPUDI; MRSS
- Nastavak aktivnosti na uvođenju IRMS i unapređenje koordinacije između inspekcija i ostalih organa na državnom i lokalnom nivou kroz unapređenje IT sistema za bolje povezivanje baza podataka inspeksijskih službi sa nadležnim organima lokalne i državne uprave. MF, MJU
- Nastavak aktivnosti na modernizaciji carinskih postupaka uz proširenje automatske obrade i elektronske razmjene podataka u okviru implementacije CEFTA protokola 5, kao i pojednostavljenje trgovine uslugama. MF; MER

Aktivnosti za 2026.

- Monitoring i izvještavanje o ostvarenim rezultatima implementacije aktivnosti planiranih Akcionim planom za 2025. MF
- Nastavak aktivnosti iz AP iz 2024. i 2025. MF
- Sprovedenje novog istraživanje među domaćinstvima i preduzećima radi utvrđivanja obima i strukture sive ekonomije kako bi se utvrdio napredak u odnosu na 2022. MF

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Međurezultat (2025)	Ciljna vrijednost (2026)
% realizovanih aktivnosti iz Akcionog plana	-	80	90
Broj registrovanih privrednih subjekata	45.675	47.930	48.686
% učešća sive ekonomije u BDP	20,6	17,5	17,2

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacijom planiranih aktivnosti iz akcionog plana doprinijeće se boljem poslovnom okruženju, povećanju broja preduzeća i formalne zaposlenosti. Takođe se očekuje povećanje javnih prihoda, i smanjenje učešća sive ekonomije sa 20,6% BDP na 17,2% BDP.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Dodatna sredstva za implementaciju biće opredijeljena najvećim dijelom iz Budžeta Crne Gore, kao i kroz projekte/programe međunarodnih donatora. Dodatna sredstva za implementaciju Akcionog plana u 2022. godini za jačanje insitucionalnog okvira kroz osnivanje Komisije za suzbijanje neformalne ekonomije za period 2024-2026. godine, iznosiće cca 192.000 eura. Dodatna sredstva za sprovođenje istraživanja u 2026. o učešću sive ekonomije u BDP, iznosiće cca 100.000 eura. Ukupna sredstva za realizaciju Akcionog plana za period 2024-2026. godina, iznosiće oko 13 miliona eura². Ukupna vrijednost troškova za hardwer za IRMS je cca. 1.100.000,00 eura, a ukupno softversko rješenje za implementaciju IRMS je cca. 7.650.000.00 eura.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Smanjenjem nivoa neformalne ekonomije stvaraju se uslovi za povećanje zaposlenosti, a u srednjem roku doći će i do smanjenja siromaštva i socijalne jednakosti. Takođe, ostvariće se bolje funcionisanje tržišta rada usljed kvalitetnijeg nadzora i koordiniranog rada više inspekcija, kao i bolja informisanost javnosti i veća vidljivost rada inspektora na terenu.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Implementacija akcionog plana će imati višestruki pozitivan uticaj na životnu srednu kroz digitalizaciju sprovođenja poslovnih procesa, stimulativnim mjerama za otvaranje zelenih radnih mjesta u oblasti poljoprivrede, šumarstva i turizma, povećanjem broja inspeksijskih kontrola u raznim segmentima (turizam, šumarstvo, rad, socijalna zaštita i sl.).

²Ovdje je dominantno uključen iznos sredstava za uvođenje IRMS, dio sredstava za digitalizaciju (koja je mjera br. 5 u PER-u 20204-2026), sredstva usmjerena na mjere na tržištu rada, jačanje administrativnih kapaciteta inspeksijskih organa i sl.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedovoljna koordinacija rada na implementaciji planiranih aktivnosti što može dovesti do odlaganja rokova za implementaciju	visoka	Podizanje nivoa svijesti o potrebi zajedničkog djelovanja, kao i pravovremeno preduzimanje aktivnosti na revidiranju akcionog plana
Neblagovremene izmjene zakonske regulative	niska	Aдекватne i konkretne analize izmjene zakonske regulative doprinijeće skraćenju postupka donošenja zakonske regulative.
Opasnost od sajber napada na informatičku strukturu, ugrožavanje zaštite podataka i sistema	niska	Ulaganje u korporativnu bezbjednost i rano otkrivanje prijetnji, investicije u mjere sajber zaštite

Strukturna reforma 2: Reforma preduzeća u većinskom vlasništvu države

Predložena strukturna reforma se odnosi na reformsku podoblast: „Državna preduzeća.” Njen cilj je definisanje jasnog strateškog pristupa u nadzoru nad radom državnih preduzeća uz definisanje optimalnog modela i mehanizama nadzora radi poboljšanja poslovnih performansi privrednih društava u većinskom vlasništvu države (u daljem tekstu: državna preduzeća). Strukturna reforma će obuhvatiti definisanje strateškog okvira i pravaca za nadzor nad radom nefinansijskih državnih preduzeća, kao i mehanizam transformacije Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore, kao državnog preduzeća u finansijskom sektoru.

Reformska mjera br. 2. Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima

Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je doprinos uspostavljanju funkcionalnog sistema monitoringa i planiranja, izvještavanja i nadzora nad radom privrednih društava u većinskom vlasništvu države, u skladu sa najboljim praksama zemalja OECD-a. U užem smislu, cilj mjere je unapređenje korporativnog upravljanja u ovim privrednim društvima, te uspostavljanje funkcije procjene i monitoringa finansijskih i fiskalnih rizika njihovog poslovanja. Mjera daje odgovor na preporuku broj 4 Zajedničkih zaključaka Ekonomskog i finansijskog dijaloga između EU i zemalja Zapadnog Balkana i Turske. Mjera je nastavljena iz PER-a prethodne godine. U skladu sa planiranim aktivnostima, Ministarstvo finansija je u prvoj polovini 2023. godine formiralo Međuresornu radnu grupu sa zadatkom pripreme Analize regulatornog okvira za poslovanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države. Pored ovog, zadaci radne grupe su i izrada uporedne analize regulatornog okvira za nadzor nad poslovanjem državnih preduzeća u članicama Evropske unije, definisanje strateškog okvira za upravljanje državnim preduzećima u

Crnoj Gori i priprema analize za određivanje kriterijuma za izbor članova organa upravljanja državnih preduzeća.

Međuresorna radna grupa je zvanično otpočela sa radom u maju 2023. Detalji o aktivnostima radne grupe, jačanju administrativnih kapaciteta zaposlenih u ministarstvu su dati u tabeli 11 aneksa. Trenutno je u Direkciji za fiskalne rizike državnih kompanija zaposleno četiri službenika, a planira se zapošljavanje još dva službenika. Organizovane su obuke sa Međunarodnim monetarnim fondom (MMF-a), Ekonomskim fakultetom, Institutom sertifikovanih računovođa Crne Gore za dalje jačanje administrativnih kapaciteta. Takođe, u narednom periodu se očekuje potpisivanje ugovora o uslugama u okviru EU Reform Facility, kao i dodatna ekspertska podrška u dijelu izrade Analize regulatornog okvira, te izrade komparativne analize najboljih praksi EU zemalja o pravnom okviru za nadzor nad poslovanjem državnih preduzeća. Nakon toga će se uraditi strateški okvir dalje reforme u ovoj oblasti, te postaviti kriterijumi za izbor članova organa upravljanja državnih preduzeća.

Aktivnosti planirane za 2024.

- Finalizovanje Analize regulatornog okvira za poslovanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države; MF
- Izrada uporedne analize regulatornog okvira za nadzor nad poslovanjem privrednih društava koja su u većinskom vlasništvu država članica Evropske unije;
- Finalizovanje analize za određivanje kriterijuma za izbor članova organa upravljanja državnih preduzeća i priprema predloga podzakonskog akta; MF
- Uspostavljanje javnog registra državnih preduzeća; MF
- Finalizovanje predloga Izjave o fiskalnim rizicima državnih kompanija; MF
- Iniciranje aktivnosti na izradi Strategije državnog vlasništva i upravljanja privrednim subjektima koji su u većinskom vlasništvu Crne Gore sa Akcionim planom za sprovođenje iste za period 2025-2027; MF
- Priprema predloga Metodologije za procjenu i praćenje fiskalnih rizika državnih kompanija; MF
- Jačanje administrativnih kapaciteta nadležne direkcije u MF. MF

Aktivnosti planirane za 2025.

- Donošenje Strategije državnog vlasništva i upravljanja privrednim subjektima u većinskom vlasništvu Crne Gore sa Akcionim planom za period 2025-2027. MF
- Davanje predloga za izmjenu/dopunu postojećih zakona /donošenje novog zakonskog rješenja koje bi uređivalo poslovanje državnih preduzeća; MF
- Redovno pripremanje Izjave o fiskalnim rizicima državnih kompanija; MF
- Usvajanje Metodologije za procjenu fiskalnih rizika državnih kompanija. MF
- Uspostavljanje kompletne i ažurne baze podataka o finansijskom poslovanju državnih preduzeća; MF
- Jačanje administrativnih kapaciteta nadležne direkcije u Ministarstvu finansija. MF

Aktivnosti planirane za 2026.

- Na osnovu uspostavljenog okvira nadzora, obezbijediće se puna primjena kriterijuma za imenovanje članova upravnih odnosno odbora direktora duštava; MF
- Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja u državnim preduzećima i efikasan mehanizam nadzora sprovođenja nadzora nad poslovanjem ovih društava; MF
- Sprovođenje redovnih godišnjih analiza finansijskog poslovanja i procjena fiskalnih rizika državnih preduzeća, i redovno izvještavanje Vlade o istim sa predlogom mjera za smanjenje identifikovanih rizika; MF
- Redovno pripremanje Izjave o fiskalnim rizicima državnih kompanija. MF

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Medjurezultat (2024. godina)	Ciljna vrijednost (2026. godina)
Broj privrednih društava u većinskom vlasništvu države sa visokim fiskalnim rizikom ³	18	15	12
% udio neto rezultata privrednih društava u većinskom vlasništvu države u BDP	0,3	0,4	0,5
Broj odbora direktora formiranih na osnovu novih kriterijuma selekcije	0	10	20

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Jačanjem prakse dobrog korporativnog upravljanja, očekuje se povećanje konkurentnosti preduzeća u većinskom vlasništvu države i lojalnija konkurentna utakmica na tržištu, budući da su državna preduzeća u velikom broju slučajeva u povoljnijoj konkurentskoj poziciji od privatnih. Sprovođenje mjere, podstaci će članove organa upravljanja unutar državnih preduzeća da efikasnije upravljaju njima.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Procijenjena dodatna sredstva za implementaciju mjere okvirno iznose oko 1,5 eura za period 2024-2026.godina. Od toga će milion eura biti obezbijeđeno iz IPA fondova, a ostatak iz centralnog budžeta.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Poboľšanim nadzorom i poboľšanim korporativnim upravljanjem privrednim društvima u većinskom vlasništvu države, obezbijediće se profitabilnije poslovanje ovih privrednih društava, efikasnija upotreba i veća transparentost u politici zapošljavanja. Takođe, realizacija ove mjere će doprinijeti društveno odgovornijem poslovanju, ovih privrednih društava i njihovom efikasnijem servisiranju građana.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Efikasnije korporativno upravljanje u državnim preduzećima, podrazumijevaće odgovornije upravljanje sredstvima, kao i ulaganje u mitigaciju i adaptaciju efekata klimatskih promjena i dekarbonizaciju što bi naročito trebalo da

³ Procjena fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države se analizira uz korišćenje MMF alata „SOE Health Check Tool“, u okviru portfolija koji sadrži 49 privrednih društava u kojima je Vlada većinski vlasnik i osnivač za 2022. godinu.

ima efekta kod preduzeća u sektoru energetike i saobraćaja. Npr. Reforma korporativnog upravljanja u EPCG će doprinijeti i bržoj dekarbonizaciji u Crnoj Gori kroz prelazak na upotrebu „čistih“ tehnologija u proizvodnji električne energije što će pozitivno uticati na životnu sredinu i klimatske promjene.

7. Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedostatak parlamentarne podrške	Niska	Povećanje svijesti o važnosti izmjena zakonskih propisa za poboljšanje nadzora nad radom privrednih društava u većinskom vlasništvu države, i punu primjenu objektivnih kriterijuma za izbor članova odbora direktora.
Nedostatak kadra	Visoka	<p>U Direkciji za praćenje fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države trenutno rade 4 službenika.</p> <p>Dodatno zapošljavanje kvalifikovanih službenika rezultiraće širenju tima koji će unaprijediti rad u oblasti poslovanja državnih preduzeća. Takođe, obezbjeđivanje kontinuiranih edukacija i obuka za sticanje specifičnih znanja i vještina će u značajnoj mjeri uticati na efikasnost rada direkcije.</p> <p>Nagrađivanje i unaprjeđenje službenika za predan rad na veoma složenim radnim zadacima, kao motivacioni element uspješnosti zaposlenih i unaprjeđenja poslovanja Direkcije.</p>
Rezervisanost menadžmenta privrednih preduzeća u većinskom vlasništvu države u pružanju detaljnih informacija o poslovnim aktivnostima društva	Visoka	<p>Zbog nepreciznog regulatornog okvira u ovoj oblasti, postoji mogućnost neadekvatne/ nezadovoljavajuće saradnje Ministarstva finansija sa menadžmentom privrednih preduzeća u većinskom vlasništvu države, koji se ogleda u nedostatku transparentnosti društava i nepotpunom i neblagovremenom dostavljanju potrebnih informacija i podataka.</p> <p>Predloženi rizik će se umanjiti i u krajnjem eliminisati uspostavljanjem odgovarajućeg regulatornog okvira, kroz usvajanje predloženih izmjena i dopuna postojećih normi i/ili usvajanje novih zakonskih rješenja kao i definisanjem jasnog strateškog okvira korporativnog</p>

5.2 Održivost i otpornost

a. Analiza ključnih prepreka

Amortizovanost postojeće energetske infrastrukture u Crnoj Gori je visoka i potrebna je njena ubrzana revitalizacija i tehnološka modernizacija uz poboljšanje efikasnosti i povećanje korišćenja obnovljivih izvora energije. Jedan od glavnih izazova na strani potrošnje energije je nedovoljan nivo energetske efikasnosti i visok energetska intenzitet u industriji, a što je posljedica zastarjele tehnologije i opreme u proizvodnom procesu sa visokim nivoom emisije GHG gasova, naročito CO2 i niskom stopom produktivnosti u industriji. To uključuje termo-elektiranu u Pljevljima koja trenutno proizvodi oko polovinu električne energije u Crnoj Gori. Crna Gora se suočava sa izazovom karbonske intenzivnosti i ima ograničene mehanizme podrške ka dekarbonizaciji ekonomije. Dodatni izazov za Crnu Goru je nedovoljna otpornost na učestale vremenske nepogode i oscilacije u temperaturi koje mogu imati negativne konsekvence na snadbijevanje energijom, poljoprivredu, turizam i povećavati pritiske na budžet. Prilagođavanje novim izazovima i promjenjivim okolnostima, zahtijeva sprovođenje korjenitih sistemskih reformi, sa fokusom na dva ključna mehanizma za ubrzanje i to – zelena i cirkularna tranzicija.

Proces digitalizacije je takođe važan u spovođenju zelene agende, kao i jačanje efikasnosti i otpornosti državne uprave kroz digitalizaciju. Crna Gora se u prethodne tri godine suočila sa dvije ozbiljne krize, koje su jasno ukazale na probleme u sektoru i odredile buduće pravce djelovanja. Prva kriza izazvana je pandemijom COVID-19 virusom, a ukazala je na značaj digitalnih servisa za građane i privredu, kao i na potrebu ubrzane digitalne transformacije države. Druga se odnosila na sofisticirani sajber napad na Vladinu informatičku infrastrukturu i informaciono-komunikacionu mrežu krajem avgusta 2022. godine, ukazujući na ranjivost države usljed neadekvatnih mehanizama za sajber zaštitu. Posljedica je bila onemogućen pristup ključnim informacionim sistemima u državi određeni vremenski period, te je narušeno nesmetano funkcionisanje državne uprave i servisa za građane i privredu. Takođe, veliki broj problema nastaje zbog nepotpune digitalizacije servisa za građane i privredu, što stvara ozbiljne poteškoće, uključujući nisku efikasnost i ograničenu dostupnost usluga, a dovodi do dugih čekanja i nezadovoljstva korisnika. Problemi su takođe prisutni i u institucionalnoj organizaciji na nivou pojedinih sektora. U tom kontekstu, trenutni nivo znanja o važnosti sajber bezbjednosti i ukupne digitalizacije u sektoru obrazovanja je nizak. Obrazovni sistem u Crnoj Gori pokazuje značajne nedostatke u pogledu: nivoa digitalizacije redovnog nastavnog procesa i sadržaja, korišćenja IT opreme, razvoja ključne digitalne kompetencije kod učenika i nastavnog osoblja, korišćenja komunikacionih platformi i kreiranja i ažuriranja potrebnih baza podataka. Takođe i u pogledu pokrivenosti svih škola brzom internet mrežom. Nepotpuna digitalizacija je izazov i u sektoru zdravstva. Sistemi izvještavanja, planiranja i praćenja parametara u zdravstvu su statički i uglavnom ručni. Informacioni sistem je neprilagođen zdravstvenoj statistici, bez naprednih

sistema izvještavanja, bez BI, Datawarehouse. Liste čekanja na kojima su pacijenti su veoma duge, nezadovoljenih medicinskih potreba i dalje ima mnogo. Sve navedene manjkavosti su posebno došle do izražaja u periodu COVID-19 pandemije.

b. Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke

Polazeći od identifikovanih prepreka i izazova u odgovoru na prepreke za veću otpornost ekonomije, kao i od preporuka sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine i obaveza iz pregovoračkih poglavlja u pregovorima za članstvo u EU, u odgovoru na identifikovane prepreke, predložene su dvije strukturne reforme. To su i to: „*Strukturna reforma 3: “Jačanje energetske otpornosti i dekarbonizacije u primjeni Zelene agende”* i “*Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije.*”

Strukturna reforma br. 3: Povećanje energetske otpornosti u primjeni Zelene agende

Strukturna reforma se odnosi na podoblasti „Zelena tranzicija“, „Digitalna transformacija“ i “Reforma energetskog tržišta“ i u tijesnoj je korelaciji sa strukturnim reformama u oblasti „Konkurentnost“, naročito u dijelu inovacija, koje su često horizontalnog karaktera. Sprovođenje strukturne reforme ima za cilj jačanje energetske otpornosti kroz usklađivanje sa energetskim i klimatskim ciljevima do 2030. godine.

Strukturna reforma će se implementirati kroz reformske mjere br. 3 i 4. One se nadovezuju na reformske mjere iz PER-aa 2023. br. 15: „*Održivi zeleni turizam*“, br. 16 „*Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja*«, br. 17: “*Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti*“, čije su aktivnosti postale kontinuitet, te su mjere postale sistemske. Mjere u PER-u 2024. se takođe nadovezuju na mjeru br.18 iz PER-a 2023. “*Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu*“. Više detalja je dato u izvještaju u aneksu.

Reformska mjera br. 3. Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju

1.Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je doprinos jačanju energetske otpornosti, kroz pograne podrške inovacijama za zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju. Ona predstavlja nastavak reformskih mjera br. 15, 16, 17 i 18 iz PER-a 2023-2025. godina. Mjera je u funkciji ostvarenja ciljeva Strategije cirkularne tranzicije Crne Gore do 2030. godine, Energetske politike Crne Gore do 2030. godine, Strategije razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine, Industrijske politike 2019-2023. i Strategije pametne specijalizacije Crne Gore (S3) 2019-2024 uz Operativni program za implementaciju S2 2021-2024. Takođe je u funkciji implementacije Mape puta za dekarbonizaciju Energetske zajednice, »Evropskog zelenog sporazuma«, postizanju ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija i Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, jer ista povećava pristup modernoj tehnologiji, obezbjeđuje održivo i efikasnije korišćenje energije i poboljšava energetske otpornost. Navedenom mjerom se doprinosi ostvarenju ciljeva održivog razvoja br. 7- dostupna i obnovljiva energija, br. 9-industrija, inovacije i infrastruktura i 13 – klimatska akcija. Mjera doprinosi otklanjanju prepreka rastu vezanih za neiscrpno i neefikasno korišćenje prirodnih resursa, zagađenje životne sredine i jednosmjerni linearni model poslovanja. Upravljanje

otpadom i reciklaža, kao ključni stubovi koncepta cirkularne ekonomije, i dalje dominiraju linearnim pristupom prikupljanja i odlaganja umjesto integrisanog održivog sistema upravljanja otpadom zasnovanog na cirkularnosti. Uspostavljanje cirkularnih modela u proces poslovanja uslovljava smanjenu upotrebu prirodnih resursa i stvara uslove za efikasnu upotrebu resursa. Mjerom se daje odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine.

Konkretno, mjera uključuje aktivnosti implementacije Programa za podsticanje inovacija u funkciji energetske efikasnosti u industriji koji je nastao u okviru međuresorne saradnje i kao odgovor na zahtjeve prikupljene tokom procesa konsultacija sa privredom, te preporuke Inovacione radne grupe za S3 prioritetnu oblast „Energija i održiva životna sredina.“ Tehnološki razvoj i inovacije prepoznate su kao horizontalna oblast, odnosno kao jedan od značajnih preduslova za cirkularnu tranziciju crnogorske ekonomije. Prateći ciljeve Zelene Agende za EU i za Zapadni Balkan, započeto je planiranje reformskih aktivnosti koje se odnose na analizu mjera politike koje podstiču inovacije i pametnu specijalizaciju u Crnoj Gori, kao i definisanje novih ključnih inicijativa koje će dati usmjereniji odgovor na ciljeve utvrđene u ovim agendama, a u saradnji sa EU kroz mehanizam IPA III EU Reform Facility (EURIF). U međuvremenu, započete su konkretne aktivnosti na uspostavljanju i realizaciji pilot mehanizama finansijske podrške za uvođenje inovativnih rješenja i novih tehnologija, koje će dovesti do poboljšanja energetske efikasnosti i povećanja korišćenja obnovljivih izvora energije od strane preduzeća u sektoru prerađivačke industrije, a što će doprinijeti daljem razvoju zelene ekonomije, kroz sinergiju politike pametne specijalizacije sa industrijskom i energetskom politikom. Ova vrsta podsticaja doprinosi rješavanju izazova i prioriteta u sektoru prerađivačke industrije, utičući na smanjenje potrošnje energije, energetskog intenziteta, emisiju ugljen-dioksida, troškove proizvodnje, kao i bolje korišćenje resursa. Nabavkom proizvodne opreme i uvođenjem digitalnih rješenja, privredni subjekti će biti u mogućnosti da unaprijede proizvodne procese, ostvare uštede u potrošnji energije i jačaju kapacitete stručnih lica za upravljanje energijom u preduzeću. Takođe, planirana je i šema intersektorske mobilnosti za mlade istraživače u kontekstu zelene ekonomije kroz podršku iz EU IPA III 2024, čime se želi utičati na jačanje vještina i transfer znanja kroz mehanizam mobilnosti između sektora nauke i privrede.

Aktivnosti planirane za 2024:

- Realizacija Programa za podsticanje inovacija u funkciji energetske efikasnosti u industriji. Nadležni resori: MEIR, MER, MPNI
- Analiza mjera politike koje podstiču nauku, inovacije i pametnu specijalizaciju u Crnoj Gori i pripremne aktivnosti na definisanju novih ključnih inicijativa u oblasti nauke i inovacija za Zelenu Agendu. MPNI
- Definisanje koncepta i „paketa“ podrške za podsticanje prelaska privrede na cirkularni model poslovanja kroz zelenu tranziciju (pripremne aktivnosti). MER, MEIR
- Donošenje Zakona o upravljanju otpadom koji će uključiti strožija pravila Razvoj i primjena strožih propisa o upravljanju plastikom. MTEORIS

Aktivnosti planirane za 2025.

- Nastavak implementacije aktivnosti kroz Program za podsticanje uvođenja inovativnih rješenja i novih tehnologija u cilju poboljšanja energetske efikasnosti u sektoru prerađivačke industrije; MEIR, MER, MPNI
- Priprema i usvajanje novih ključnih inicijativa u nauci i inovacijama za Zelenu Agendu. MPNI
- Priprema i usvajanje ključnih programskih aktivnosti za dalje jačanje privrede i prilagođavanje na novi cirkularni model poslovanja. MER
- Realizacija kampanje podizanje svijesti svih aktera i edukativne obuke u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu. GSV
- **Aktivnosti planirane za 2026.**
- Šema intersektorske mobilnosti za zelenu tranziciju. Nadležni: MER; MPNI , MF kroz IPA III AF 2024.
- Sprovođenje ključnih inicijativa u nauci i inovacijama za Zelenu Agendu.

2. Indikator rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2023. godina)	Međurezultat (2025. godina)	Ciljna vrijednost (2026. godina)
Broj preduzeća u sektoru prerađivačke industrije sa uvedenim inovativnim rješenjem i novom tehnologijom u cilju poboljšanja energetske efikasnosti	0	10	13
Broj ključnih inicijativa u oblasti nauke i inovacija koje odgovaraju na zahtjeve Zelene agende	1	2	3

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacijom programa i nabavkom proizvodne opreme i uvođenjem digitalnih rješenja, privrednim subjektima u sektoru prerađivačke industrije se omogućava da unaprijede proizvodne procese, ostvare uštede u potrošnji energije i dodatno ojačaju kapacitete stručnih lica za upravljanje energijom u preduzeću. Takođe se očekuje razvoj tržišta materijala, tehnologija i proizvoda koji doprinose povećanju energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, što će uticati na smanjenje proizvodnih troškova preduzeća u sektoru prerađivačke industrije i povećanje njihove konkurentnosti.

4.Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Dodatna sredstva za implementaciju reformske mjere, iznosiće 3,5 miliona eura od čega 1,5 miliona eura iz IPA u 2022.godini. Dodatna sredstva u 2023. godini iznosiće 2 miliona eura i 2 miliona eura u 2024.godini, i biće obezbijeđena iz centralnog budžeta. Više detalja o tome je dato u tabelama 10a i 10b aneksa.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Očekuje se povećanje uključenosti osoblja MMSP u aktivnosti iz oblasti energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih/čistih izvora energije, kroz veći broj novozaposlenih kvalifikovanih osoba za upravljanje energijom i optimizaciju potrošnje energije kod korisnika odobrenih projekata. Takođe, zbog povećanja konkurentnosti preduzeća u sektoru prerađivačke industrije, mjera će pozitivno uticati na povećanje zaposlenosti kroz otvaranje zelenih radnih mjesta i smanjenje siromaštva. Zbog primjene novih i čistijih tehnologija, mjera će imati pozitivni uticaj u dugoročnom periodu na očuvanje zdravlja, kao i na mogućnost većeg zapošljavanja žena u sektoru prerađivačke industrije.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Planirane aktivnosti će pozitivno uticati na povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte i negativnog uticaja na klimatske promjene i životnu sredinu. Mjera će doprinijeti efikasnijoj energetske tranziciji, ostvarivanju ciljeva postavljenih »Evropskim zelenim sporazumom« i Zelenom agendom za Zapadni Balkan, kao i ispunjavanju međunarodnih obaveza Crne Gore.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Smanjena zainteresovanost preduzeća iz sektora prerađivačke industrije za primjenu finansijskog mehanizma za uvođenje inovativnih rješenja i novih tehnologija u cilju poboljšanja energetske efikasnosti i povećanja korišćenja obnovljivih izvora energije	Niska	Kontinuirane aktivnosti informisanja preduzeća iz sektora prerađivačke industrije o direktnim pozitivnim efektima na njihovo poslovanje, uz konsultacije prilikom pripremanja novih ciklusa podrške
Nedovoljno uspostavljena međuinstitucionalna saradnja između aktera u okviru identifikovanih ključnih inicijativa za Zelenu Agendu	Niska	Uspostavljeno efikasno upravljanje procesom kroz Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju, kao i kontinuitet saradnje kroz Međuinstitucionalnu S3 grupu i druga tijela, uključena od početka

		u analizu i identifikaciju ključnih inicijativa
--	--	---

Reformska mjera br. 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju

Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je razvoj strateškog i zakonodavnog okvira za implementaciju Evropskog zelenog dogovora u skladu sa Mapom puta Energetske zajednice za dekarbonizaciju. Mjerom se odgovara na dio preporuke br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine da Crna Gora treba „poboljšati energetske otpornost i prelazak na sprovođenje zelene agende“. U pitanju je nova mjera koja je u funkciji ostvarenja ciljeva održivog razvoja br. 7- priuštiva i čista energija, br. 9-industrija, inovacije i infrastruktura i 13 – klimatska akcija.

Realizacija preuzetih obaveza po osnovu Sporazuma o Energetskoj zajednici i ostvarivanje postavljenih ciljeva od ključnog su značaja za uspješno sprovođenje reformi u energetske sektoru u Crnoj Gori.Zemlje Zapadnog Balkana, među kojima i Crna Gora moraju da nastave sa realizacijom preostalih obaveza iz Trećeg energetske paketa i Paketa čiste energije u sektorima električne energije i gasa, i da kreiraju funkcionalna tržišta energijom spremna za integraciju u jedinstveno EU tržište.

Ključna aktivnost koja mora biti realizovana u narednom period je izrada integrisanog Nacionalnog energetske i klimatske plana (NECP), koji će definisati ključne politike i mjere za ostvarivanje novih ciljeva do 2030. godine. Širenje obuhvata Sporazuma o Energetskoj zajednici na pitanja u oblasti klime i životne sredine važan je korak ka tranziciji koja ima za cilj da zemlje članice smanje emisije gasova staklene bašte, postanu energetske efikasne i dominantno koriste obnovljive izvore energije. U tom smislu važno je nastaviti sa aktivnostima na povećanju i diversifikaciji udjela energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji energije, kao i sa kreiranjem i sprovođenjem ekonomski održivih programa podrške i podsticajima za sopstvenu potrošnju energije iz obnovljivih izvora. Sa druge strane, za dekarbonizaciju energetske sektora važan je i dalji razvoj sistema za naplatu emisije kredita u kratkom roku i odgovarajućeg sistema za trgovinu emisijama srednjoročno i dugoročno. Očekuje se da sistem za trgovinu emisijama utiče i na postepeno napuštanje proizvodnje energije iz uglja. Pored toga, važno je ostvarivanje ciljeva energetske efikasnosti, među kojima se najvažniji odnosi na obnovu fonda postojećih zgrada, koje mora biti sprovedeno sistematično ali ubrzanim tempom.

Za efikasnu zelenu i klimatsku tranziciju neophodno je i pravovremeno ažuriranje relevantnih zakonskih okvira transponovanjem novih odredbi koje proizilaze iz Evropskog zelenog dogovora i ostalih zakonskih i drugih akata, u skladu sa Mapom puta Energetske zajednice za dekarbonizaciju.

Aktivnosti planirane za 2024.

- Izrada Nacionalnog i klimatskog plana i definisanje politika i mjera za ostvarivanje ciljeva u oblasti dekarbonizacije, energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije do 2030. godine. MER
- Unapređenje zakonodavnog okvira u oblasti energetike u skladu sa Mapom puta Energetske zajednice za dekarbonizaciju, sa posebnim akcentom na donošenje novih zakonskih rješenja u oblasti energetike i obnovljivih izvora energije.
- Izrada Studije unapređenja energetske efikasnosti zgrada u Crnoj Gori u cilju sagledavanja mogućnosti za unapređenje investicionog ambijenta po pitanju poboljšanja energetskih karakteristika ukupnog fonda zgrada u Crnoj Gori.

Aktivnosti planirane za 2025.

- Analiza potencijala za izgradnju novih obnovljivih izvora energije (solar, vjetar) posebno uvažavajući uticaj na biodiverzitet i životnu sredinu, korišćenje zemljišta (poljoprivredno, šumsko) i potrebe za razvojem kapaciteta prenosne i distributivne mreže;
- Tehnička pomoć akterima u energetskom sektoru u cilju jačanja njihovih kapaciteta da kreiraju i implementiraju politike i programe čiste energije;
- Uspostavljanje finansijskih mehanizama za podršku unapređenju energetske efikasnosti zgrada u Crnoj Gori u saradnji sa Eko fondom.

Aktivnosti planirane za 2026.

- Izrada Studije razvoja distributivnog sistema Crne Gore uvažavajući aspekte integracije obnovljivih izvora energije i e-mobilnosti.
- Nastavaka realizacije podrške za unapređenje energetske efikasnosti zgrada u Crnoj Gori u saradnji sa Eko fondom.
- Finalizacija Strategije niskokarbonskog razvoja do 2050. godine. MTEORRS
- Uspostavljanje sistema karbon taksi u Crnoj Gori. MTEORRS

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2023)	Međurezultat (2025)	Ciljna vrijednost (2026)
% realizovanih aktivnosti	-	70	100
% usklađenosti zakonodavnog okvira u oblasti energetike sa pravnim okvirom Evropske unije	50	80	90

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacijom planiranih aktivnosti doprinijeće se razvoju energetskog tržišta u Crnoj Gori. Takođe se očekuje razvoj tržišta materijala, tehnologija i proizvoda koji doprinose povećanju energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije.

Sprovođenje planiranih aktivnosti doprinijeće unapređenju investicionog ambijenta u oblasti obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti u Crnoj Gori.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Sredstva za implementaciju mjere za period 2024-2026. iznosiće 11,7 miliona eura. Od toga 6,7 miliona eura u 2024.godini, 3,5 miliona eura u 2025. i 2,5 miliona eura u 2026. godini. Od toga će 8 miliona eura za period 2024-2026. biti iz IPA. Detaljniji opis finansiranja je dat u tabelama u aneksu.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Mjera utiče na razvoja tržišta novih i čistijih tehnologija, pa će imati pozitivni uticaj na otvaranje novih radnih mjesta, kao i u dugoročnom periodu na očuvanje zdravlja.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Planirane aktivnosti će u srednjem roku pozitivno uticati na povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte i negativnog uticaja na životnu sredinu. Mjera će doprinijeti efikasnijoj energetskej tranziciji, ostvarivanju ciljeva postavljenih Evropskim zelenim sporazumom i Zelenom agendom za Zapadni Balkan, kao i ispunjavanju preuzetih međunarodnih obaveza.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Neblagovremene izmjene zakonske regulative	niska	Adekvatne i konkretne analize izmjene zakonske regulative doprinijeće skraćenju postupka donošenja zakonske regulative.
Nedovoljna koordinacija na implementaciji planiranih aktivnosti što može dovesti do odlaganja rokova za implementaciju	visoka	Obezbeđenje neophodnih preduslova za realizaciju aktivnosti i pravovremeno uključenje relevantnih aktera

Strukturna reforma br. 4. Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije

Cilj strukturne reforme je snaženje uloge upravljanja procesom digitalizacije, dalji razvoj digitalnih usluga, jačanje sajber otpornosti, kao i unapređenje infrastrukturne podrške za razvoj ove oblasti. Kao takva, reforma će doprinijeti unapređenju većoj otpornosti i održivosti ekonomije i većoj konkurentnosti. Reforma predstavlja objedinjeni i koordinirani pristup u ukupnoj politici digitalizacije nakon sajber-napada na državnu infrastrukturu 2022. godine. Strukturna reforma se vezuje za podoblast „Digitalna transformacija“, a povezana je i sa podoblastima „Istraživanje, razvoj i inovacije“, „Obrazovanje i vještine“ i „Zdravstvo“.

Reformska mjera 5. Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu

1. Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je digitalizacija usluga javne uprave, jačanje sajber bezbjednosti i infrastrukture za širokopojasni pristup internetu kroz multidisciplinarni pristup.

Odgovarajući na brojne izazove, kao i usaglašavajući strateški pristup države sa Digitalnom Agendom za Evropu i Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan, Crna Gora je: usvojila Strategiju digitalne transformacije 2022-2026, Strategiju sajber bezbjednosti Crne Gore 2022-2026, Strategiju za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022-2027 i Strategiju za razvoj 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori 2023-2027, te pristupila EU Programu „Digitalna Evropa“ krajem juna 2023. godine i zaključila Sporazum o osnivanju Regionalnog centra za sajber-kapacitete Zapadnog Balkana (WB3C) sa Francuskom i Slovenijom 16. oktobra 2023. godine, čije sjedište će biti u Crnoj Gori, u okviru Naučno-tehnološkog parka Crne Gore. U cilju kontinuiranog proširivanja ključnih inicijativa kroz proces implementacije Strategije pametne specijalizacije u Crnoj Gori, te imajući u vidu značaj digitalizacije kao horizontalnog prioriteta koji prožima sve ostale sektore, Vlada Crne Gore je, na sjednici od 16. novembra 2023. godine, potvrdila namjeru države da administrativno i finansijski podrži učešće crnogorskih institucija na strateškom pozivu u okviru programa „Digitalna Evropa“, koji se odnosi na Evropske habove za digitalne inovacije. Ukoliko crnogorski podnosilac prijava uspije da ostvari sredstva od dva miliona eura kroz ovaj EU poziv, ali i nacionalnu transparentnu proceduru izbora, Crna Gora će dobiti hab koji će podržati digitalnu transformaciju velikih razmjera, kako privrede, sa posebnim fokusom na sektor MSP, tako i državnog sektora. Mjera pruža odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine. Budući da predstavlja sublimaciju više mjera iz PER-a 2023. (9, 10 i 11, a dijelom se odnosi i na reformske mjere 4, 7 i 8) i njihov kontinuitet, više detalja o njihovoj realizaciji u 2023. godini je prikazano u tabeli 11 aneksa.

Ključni pravci djelovanja u okviru mjere uključuju: Jačanje uloge i kapaciteta Koordinacionog tijela za upravljanje procesom digitalne transformacije; razvoj i implementaciju novog portala elektronske uprave uz integraciju sa drugim sistemima elektronske uprave kao što su sistem za elektronsku identifikaciju, sistem za elektronsko plaćanje i sistem za elektronsku razmjenu podataka između organa državne uprave; razvoj savremene digitalne platforme koja će obuhvatati edukativne sadržaje Digitalne akademije, prilagođene različitim ciljnim grupama i kategorijama stanovništva; realizacija aktivnosti na pripremi izgradnje i uspostavljanja Državnog Data centra i Disaster Recovery centra, kao preduslovu za kvalitetan nastavak razvoja digitalnog društva u cjelini. Takođe će uključiti jačanje sajber otpornosti, koje podrazumijeva obezbjeđivanje smještajnih kapaciteta, opreme i bezbjednosnih alata za primarnu i redundantnu lokaciju za nesmetano funkcionisanje Vladinog CIRT-a, kao i na posebne kadrovske, organizacione, tehničke i druge uslove. Za jačanje sajber otpornosti, neophodno je ispuniti sve navedene uslove za obezbjeđivanje primarnih i redundantnih smještajnih kapaciteta, opreme i bezbjednosnih alata i jačati kapacitete za uspostavljanje Vladinog bezbjednosno-operativnog centra (G-SOC). Prema novom Zakonu o informacionoj bezbjednosti, neophodno je izvršiti pripreme aktivnosti na uspostavljanju Agencije za sajber bezbjednost. Takođe, uvođenjem mreža nove generacije kroz širokopojasni pristup internetu ubrzava se digitalizacija privrede i javne uprave, otvaraju

mogućnosti za implementaciju novih digitalnih usluga i digitalizaciju proizvodnje, podjednako u cijeloj teritoriji Crne Gore. Mjera će obuhvatiti i uspostavljanje efikasnog i održivog integrisanog sistema pojednostavljenih elektronskih procedura za građane i privredu i uvođenje potpune elektronske registracije preduzeća. Takođe i digitalizaciju u zdravstvu i obrazovanju.

Radi podizanja svijesti o sajber bezbjednosti, važne su edukacije službenika i rukovodno-ekspertskog kadra u državnoj upravi, kao i edukacije djece, zaposlenih i roditelja u okviru obrazovnog sistema. Kako bi se uticalo na povećanje kvaliteta obrazovanja, a posebno u dijelu STEM vještina, treba izraditi digitalne sadržaja za djecu, nastavnike i roditelje, kao i izraditi digitalne udžbenike.

Aktivnosti planirane za 2024:

- Jačanje uloge i kapaciteta Koordinacionog tijela za upravljanje procesom digitalne transformacije. MJU
- Uspostavljanje online platforme Digitalne akademije. MJU
- Priprema izgradnje i uspostavljanja Državnog Data centra i Disaster Recovery centra. MJU
- Jačanje sajber otpornosti-implementacija novog Zakona o informacionoj bezbjednosti, MJU
- Unapređenje digitalnih servisa za građane i privredu MJU, MPNI
- Izrada dokumenta „Nacionalni plan razvoja širokopojasnog pristupa internetu“
- Usvajanje novog Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata i izmjene i dopune Zakona o privrednim društvima. MER
- Izrada uputstava za registraciju preduzeća za službenike CRPS-a i za korisnike i uspostavljanje registracije za ostale oblike privrednih društava. MER, MJU
- Izrada digitalnih udžbenika za prvi ciklus osnovne škole. MPNI, MJU
- Izrada i akreditacija opšteg programa obuke za zaposlene u obrazovnom sistemu o sajber bezbjednosti. MPNI, MJU
- Izrada i akreditacija specijalizovanih programa obuke o sajber bezbjednosti za razne ciljne grupe (ICT koordinate, pedagoško-psihološke službe itd). MPNI, MJU
- Izrada digitalnih sadržaja na temu sajber bezbjednosti za djecu, kao i sadržaja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. MPNI, MJU

Aktivnosti planirane za 2025.

- Jačanje uloge i kapaciteta Koordinacionog tijela za upravljanje procesom digitalne transformacije. MJU
- Unapređenje uspostavljene online platforme za Digitalnu akademiju. MJU
- Izgradnja i uspostavljanje Državnog Data centra i Disaster Recovery centra. MJU
- Nastavak implementacije novog Zakona o informacionoj bezbjednosti. MJU

- Uvezivanje sa sistemima banaka u cilju omogućavanja otvaranja tekućeg računa bez podnošenja papirne dokumentacije.MER, CBCG
- Pojednostavljenje procesa elektronske razmjene podataka među institucijama, uz operativne POS terminale u CRPS i plaćanje svih taksi na jednom mjestu.MER
- Izrada digitalnih udžbenika za drugi ciklus osnovne škole.MPNI
- Izrada digitalnih sadržaja na temu informacijska i medijska pismenost za djecu, kao i sadržaja za talentovane učenike.MPNI
- Edukacije o sajber bezbjednosti za djecu, nastavnike i roditelje.MPNI

Aktivnosti planirane za 2026:

- Jačanje uloge i kapaciteta Koordinacionog tijela za upravljanje procesom digitalne transformacije.MJU
- Unapređenje online platforme za Digitalnu akademiju.MJU
- Uspostavljanje Državnog Data centra i Disaster Recovery centra.MJU
- Nastavak implementacije Zakona o informacionoj bezbjednosti.MJU
- Povećanje broja obučених službenika zaposlenih u CRPS za podršku elektronskoj registraciji preduzeća. MER
- Izrada digitalnih udžbenika za treći ciklus osnovne škole.MJU
- Nastavak edukacija o sajber bezbjednosti za djecu, nastavnike i roditelje.MPNI

2.Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2023)	Međurezultat (2024-2025)	Ciljna vrijednost (2026)
Izgradnja i uspostavljanje Državnog Data centra i Disaster Recovery centra	Izrađena Studija izvodljivosti, izvršen odabir lokacije za izgradnju	Definisani idejni i glavni projekat, obezbijeđen kredit, započeti građevinski radovi, definisan plan sinhr. postojećeg DC i Državnog DC i DR-a	
Uspostavljen jedinstveni portal eUprave		Uspostavljen portal	
Broj sprovedenih programa na Digitalnoj akademiji	6	11	15
Broj digitalnih udžbenika	0	18	50
% povećanja broja elektronskih registracija u godini	10% kod registracije jednočlanih DOO	20% kod registracije svih oblika privrednih društava	20% kod registracije svih oblika privrednih društava

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Sprovedenjem ove reformske mjere podstiče se rast produktivnosti i poboljšava efikasnost javnog sektora u pružanju usluga privredi i građanima. Ujedno, uvođenjem mreža nove generacije smanjuje se prepreka konkurentnosti, ubrzava

digitalizacija privrede i javne uprave, otvaraju mogućnosti za implementaciju novih digitalnih usluga i digitalizaciju proizvodnje. Na taj način kompanije postaju produktivnije i profitabilnije, podstičući naročito njihovu konkurentnost na teritoriji cijele Crne Gore. Izradom digitalnih udžbenika i većom primjenom tehnologije u nastavne procese utiče se na unapređenje digitalnih vještina učenika i nastavnika, što ima uticaj na sve djelove razvoja društva.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Dodatni troškovi za implementaciju mjere za period 2024-2026. iznosiće 16.650.000€ i dominantno će se finansirati iz centralnog budeta. Troškovi za aktivnosti u oblasti sajber bezbjednosti i digitalne akademije, u 2024.godini iznosiće 4.430.000 ,od čega će 4.180.000€ biti iz centralnog budžeta. Izdaci za ove aktivnosti za 2025. i 2026.godinu iznosiće po 5.350.000 eura. Iz ukupno navedenih troškova za period 2024-2026, će se finansirati: uspostavljanje platforme za Digitalnu akademiju i izdatke za nabavku opreme, angažovanje predavača, konsultanske usluge i dr. 350.000,00€; za potrebe izrade Studije izvodljivosti za izgradnju Državnog Data centra i Disaster Recovery, 150.000,00€; za jačanje kapaciteta Vladinog CIRT-a i uspostavljanje Vladinog operativno-bezbjednosnog centra (G-SOC) planirano je 1.400.000,00€, a ova vrijednost se odnosi na opremanje primarnih i redudatnih prostorija za rad, nabavku primarnih i redudatnih softverskih alata za upravljanje incidentima, forenziku i analitiku; podrška inovativnim kompanijama iz oblasti sajber bezbjednosti u iznosu od 100.000,00€. Za potrebe uspostavljanja Agencije za sajber bezbjednost, planirano je izdvajanje ukupno 2.080.000,00€ iz državnog budžeta. Za aktivnosti na jačanju uloge i kapaciteta Koordinacionog tijela biće opredijeljeno 100.000,00€ godišnje. Ostale aktivnosti koje su predviđene reformskom mjerom finansiraće se iz donacija i/ili kredita. Ovo se naročito odnosi na aktivnosti koje se tiču razvoja i implementacije novog portala eUprave od 300.000,00€; izgradnje i uspostavljanja Državnog Data centra i Disaster Recovery centra čija je procijenjena vrijednost 10.000.000,00 €; održivog programa obuka za sajber eksperte i program obuka za ne IT (security awareness) eksperte sa uključenim promotivnim aktivnostima od 250.000,00€ godišnje. Za izradu dokumenta „Nacionalni plan razvoja širokopojasnog pristupa internetu“ potrebno je izdvojiti 30.000 € za angažovanje konsultanta/eksperta. Za izradu digitalnih sadržaja i digitalnih udžbenika za osnovnu školu neophodno je 1.250.000,00€, dok je za edukaciju djece, nastavnika i roditelja planirano 240.000,00€ za period 2024-2026.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Razvoj digitalizacije i jačanje sajber otpornosti doprinosi razvoju, boljem sistemu pružanja usluga socijalne i zdravstvene zaštite. Kod elektronske registracije preduzeća, registraciona prijava prvi put sadrži polje za pol, što je značajan iskorak u odnosu na ranije po pitanju statistike i statističkih podataka koji se dostavljaju u uputnicima za konkretne međunarodne izvještaje.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Reformska mjera neće imati direktan uticaj na životnu sredinu, ali će njen ukupni uticaj biti pozitivan. Međutim, stvaraju se uslovi za digitalizaciju i optimizaciju procesa, koji doprinose uštedi u papiru.

7. Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Usporeni administrativni procesi u cilju usvajanja novih normativnih propisa iz ove oblasti	Niska	Istaknuti važnost sajber bezbjednosti na najvećem upravljačkom nivou
Nedovoljan broj edukacija/treninga iz oblasti sajber bezbjednosti	Niska	Implementacija ove aktivnosti zavisi od raspoloživih sredstava koja je neophodno obezbjediti kroz donacije, jer se renomirani predavači/mentori iz ove oblasti visoko kotiraju i iziskuju značajna sredstva po pojedinačnoj edukaciji.
Otpor privrednika da elektronski registruju preduzeće	Niska	Snažnija promocija benefita koje pruža elektronska registracija preduzeća, uz odgovarajuću edukaciju korisnika.

Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori

1.Opis mjere. Cilj reformske mjere je unaprijeđenje i nadogradnja postojećih i uvođenje novih zdravstvenih servisa koji se mogu ostvariti korišćenjem informaciono komunikacionih tehnologija. Mjera se nastavlja iz PER-a 2023 i dijelom dalje odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga u maja 2023. Digitalizacija zdravstvenog sistema kroz jačanje digitalnog zdravlja podrazumijeva nastavak aktivnosti na unapređenju i nadogradnji postojećih i uvođenje novih

zdravstvenih servisa upotrebom IKT. To su prije ostalog uvođenje centralizovanog sistema Elektronskog zdravstvenog kartona, nacionalne platforme za telemedicinu i mZdravlje, sistema naprednog izvještavanja korišćenjem DW i BI te unapređenjem postojećih i uvođenje novih IS u okviru Integralnog zdravstvenog informacionog sistema. Kroz Prijedlog Zakona o zdravstvenoj zaštiti koji je upućen u Skupstinsku proceduru 20.10.2023. godine uvedeno je digitalno zdravstvo. Kroz Prijedlog Zakona digitalizacijom zdravstvenog sistema omogućiće se upotreba mobilnih uređaja (mobilni telefoni, odnosno aplikacije, senzori, uređaji za praćenje pacijenata i drugi mobilni bežični uređaji) za prikupljanje opštih i kliničkih podataka o pacijentu, prenos tih podataka zdravstvenim radnicima i pacijentima, praćenje medicinskih parametara pacijenta na daljinu. Takođe i pružanje zdravstvenih usluga na daljinu u slučajevima kad se zdravstveni radnik i pacijent ili dva zdravstvena radnika ne nalaze na istoj lokaciji. Takođe, novina je pružanje zdravstvenih usluga putem telemedicine, i uspostavljanje komunikacione infrastrukture za bezbjednu razmjenu zdravstvenih informacija. Mjera je usklađena sa aktuelno Strategijom razvoja integralnog zdravstvenog informacionog sistema i eZdravlja 2018-2023, a programom rada Vlade za 2024. godinu je planirana izrada nove Nacionalne strategije digitalnog zdravlja 2024-2029 godine koja će naslijediti aktuelnu. EU regulative koje pokrivaju ovu oblast su eHealth Akcioni plan 2012-2020 – inovativna zdravstvena zaštita za 21 vijek, EU zdravstvene politike, EU javno zdravlje – eHealth: digitalno zdravlje i njega, Evropska digitalna dekada, Zdravlje u EU24, Zeleni papir za mobilno zdravlje (mHealth). U dijelu SDG-a ostvariće se održivost tako što će se obezbijediti bolje zdravlje i blagostanje svih građana u Crnoj Gori.

Aktivnosti planirane za 2024:

- Donošenje Nacionalne strategije digitalnog zdravlja 2024-2029. MZ
- Usvajanje novog Zakona o zdravstvenoj zaštiti, MZ
- Uspostavljanje informacionog sistema za praćenje lijekova i medicinskih sredstava u Crnoj Gori, MZ
- Aktivnosti na pripremi centralnog sistema Elektronskog zdravstvenog kartona, MZ
- Aktivnosti na pripremi centralne platforme za Telemedicinu i mZdravlje, MZ
- Aktivnosti na pripremi sistema naprednog izvještavanja, korišćenjem DW i BI te unapređenjem postojećih i uvođenje novih IS u okviru Integralnog zdravstvenog informacionog sistema, MZ, MJU

Aktivnosti planirane za 2025:

- Uspostavljanje centralnog sistema Elektronskog zdravstvenog kartona. MZ
- Uspostavljanje centralne platforme za Telemedicinu i mZdravlje. MZ
- Uspostavljanje sistema naprednog izvještavanja, korišćenjem DW i BI te unapređenje postojećih i uvođenje novih IS u okviru Integralnog zdravstvenog informacionog sistema. MZ

Aktivnosti planirane za 2026.

- Uspostavljen centralni sistem Elektronskog zdravstvenog kartona

- Uspostavljena centralna platforma za Telemedicinu i mZdravlje
- Uspostavljen sistem naprednog izvještavanja, korišćenjem DW i BI te unapređenje postojećih i uvođenje novih IS u okviru Integralnog zdravstvenog informacionog sistema

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2023)	Medjurezultat (2025)	Ciljna vrijednost (2026)
Broj uspostavljenih centralnih sistema Elektronskog zdravstvenog kartona	0 Definisan sadržaj Elektronskog zdravstvenog kartona	0 Raspisan tender, odabran izvođač i implementirano rješenje	1 Uspostavljen sistem Elektronskog zdravstvenog kartona
Broj uspostavljenih centralnih platformi za Telemedicinu i mZdravlje	0 Pripremljen projektni zadatak za specifikiranje platforme	0 Pripremljena specifikacija nabavke, Raspisan tender, odabran izvođač i implementirano rješenje	1 Uspostavljena platforma Telemedicine i mZdravlja
Broj uspostavljenih sistema naprednog izvještavanja, korišćenjem DW i BI	0 Pripremljen projektni zadatak za specifikiranje sistema naprednog izvještavanja	0 Pripremljena specifikacija nabavke, Raspisan tender, odabran izvođač i implementirano rješenje	1 Uspostavljena sistem naprednog izvještavanja

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Uvođenjem novih i nadogradnjom postojećih servisa u oblasti digitalnog zdravlja, obezbijediće se veća konkurentnost i tranzicija ka zelenoj ekonomiji, a efikasnijim upravljanjem i racionalnijim korišćenjem raspoloživih resursa postići će se manja potrošnja i veća iskorišćenost dostupnih resursa. Postojećim informacionim sistemima pokriveni su poslovni procesi na svim nivoima zdravstvene zaštite, ali ti sistemi se moraju optimizovati i unaprijediti tako da prate moderne trendove digitalnog zdravlja i budu orjentisani više na krajnjeg korisnika - pacijenta. Prevencija je u sistemu zdravstva veoma bitna, a moderne tehnologije, aplikacije i servisi mogu podstaći pacijente da vode aktivniji i zdraviji život ali i prate svoje trendove i navike i koriguju ih. Iz ugla privrede, obezbijediće se da se na tržištu jave specijalizovane firme, ustanove koje će da pružaju usluge i servise iz oblasti digitalnog zdravlja.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Predviđena dodatna sredstva iz budžeta za finansiranje mjere iznose 1.1 milion, a kroz kapitalni budžet 1.15 miliona eura za projekat teleradiologije

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Reformska mjera će omogućiti bolje zdravlje i blagostanje svih građana Crne Gore, a u skladu sa SDG3. Omogućiće bolji pristup zdravstvenim uslugama, skraćanju liste čekanja, povećanju zadovoljstva pacijenata. Korišćenjem servisa Telemedicine, pristup uslugama će biti lakše ostvarljiv, servisima mZdravlja i ezdravlja zdravstveni podaci dostupniji, pregledniji, a elektronski zdravstveni karton orjentisan na pacijenta.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera može imati uticaja na životnu sredinu i klimatske promjene, jer će dovesti do smanjenja mobilnosti pacijenata za ostvarenje prava na zdravstvenu zaštitu. Mjerom će se doprinijeti smanjenju broja putovanja, GHG emisije krišćenjem vozila, a država bi obezbijedila potrebnu radiološku opremu u svim opštim bolnicama.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja efekata rizika i negativnih
<ul style="list-style-type: none"> - Neriješena sistemska pitanja: - Upravljanje zdravstvenim informacionim sistemom - Održavanje i planiranje razvoja i proširenja postojećih i uvođenje novih rješenja - Postizanje većeg nivoa integralnosti i interoperabilnosti - Statistika i napredna izvještavanja, - Definisane standarde i prava pristupa, razmjene podataka između sistema i aplikacija - Definisane standarde i prava pristupa, razmjena podataka između ljekara i građana - Politika razvoja, unaprijeđenja i korišćenje novih tehnologija 	Visoka	Dijalog i dogovor svih aktera zdravstvenog sistema da se nadje najadekvatnije rjesenje za sva pitanja i vizija i podrška Ministarstva zdravlja rješavanju pitanja
<ul style="list-style-type: none"> - Neusvojena normativa u skladu sa rješenjima sistemskih pitanja - Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji - Otpor zaposlenih da prihvate nove tehnologije i nova znanja 	Niska	
<ul style="list-style-type: none"> - Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji - Politička nestabilnost za implementaciju dugogodišnjeg projekta - Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji 	Niska	

Neusvojena normativa u skladu sa rješenjima sistemskih pitanja	Niska	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji
Otpor zaposlenih da prihvate nove tehnologije i nova znanja	Visoka	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji
Politička nestabilnost za implementaciju dugogodišnjeg projekta	Niska	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji

5.3 Ljudski kapital i socijalne politike

a. Analiza ključnih prepreka

Iako je došlo do oporavka pokazatelja tržišta rada, ipak oni i dalje ukazuju na još uvijek nedovoljno rješavanje strukturnih izazova, posebno kada je u pitanju aktivnost i zaposlenost pojedinih ciljnih grupa, kao što su mladi i žene. Takođe, izazov dugoročne nezaposlenosti, kao i regionalne razlike u zaposlenosti i nezaposlenosti su i dalje izražene. Pozitivni pomaci na tržištu rada započeli su uslijed ekonomskog oporavka od krize izazvane kovidom-19, tokom 2022 nastavili su se i u 2023. godini. Tako je u drugom kvartalu 2023. godine⁴ stopa aktivnosti (20-64) bila na nivou od 76,2%, stopa zaposlenosti 66,1%, dok je stopa nezaposlenosti smanjena na 13,2%. I pored toga, rodni jaz u zaposlenosti je i dalje izražen i iznosi 9,0 p.p. (70,6%:61,6%), dok je stopa nezaposlenosti na približno istom nivou za muškarce i za žene (13,2%:13,2%), što može biti uticaj niže aktivnosti radne snage žena (81,4%:71,0%). Učešće dugoročno nezaposlenih lica u ukupnoj nezaposlenosti je i dalje na visokom nivou i u drugom kvartalu 2023. iznosila je 74,3%. Kada su u pitanju mladi 15-24 takođe su vidljivi pozitivni pomaci pa je stopa zaposlenosti na nivou od 41,8%, dok je nezaposlenost smanjena na 17,0% u posmatranom periodu. I kod mladih 15-29 vidljivi su pozitivni pomaci, ali je stopa mladih koji nijesu zaposleni i nijesu u obrazovanju ili obuci (NEET) na visokom nivou od 23,2%. Jedna od ključnih prepreka povećanju zaposlenosti je i dalje je neusklađenost znanja i vještina sa potrebama tržišta rada. Kvalitet visokog obrazovanja nije poboljšan u periodu nakon pandemije, a izražen je ograničen nivo stručnih vještina učenika po završetku stručne srednje škole. Crna Gora je na posljednjem PISA testiranju zauzela 52. mjesto od ukupno 79 zemalja. Rezultati pokazuju da je svaki drugi učenik u Crnoj Gori funkcionalno neopismenjen. Od mogućih šest nivoa postignuća crnogorski obrazovni sistem je ocijenjen dvojkom. Rezultati PISA pokazuju da crnogorski 15-godišnjaci sa svojim obrazovanjem značajno zaostaju za svojim vršnjacima iz OECD zemalja. Mjereno indeksom ljudskog kapitala koji objavljuje Svjetska banka, dijete rođeno u Crnoj Gori danas, će biti na nivou od 63 odsto svoje produktivnosti kada odraste u odnosu na produktivnost koju bi kao odrasla osoba moglo dostići, kada bi tokom odrastanja uživalo kompletno obrazovanje i punu zdravstvenu zaštitu.

Prethodno navedeno predstavlja neke od uzroka visokog rizika od siromaštva, naročito mladih. Stopa rizika od siromaštva u 2021. je bila najveća kod lica starosti do 18 godina (30,5% u 2021) i mladih od 18 do 24 godine (24,7%), kao i kod nezaposlenih lica (čak 40,2%). Mjere socijalne politike za smanjenje siromaštva nisu dobro targetirane, i nemaju jasnu regionalnu dimenziju i

⁴ Anketa o radnoj snazi Q2/2023

nedovoljno su povezane sa aktivnim politikama na tržištu rada. Socijalnu pomoć i dječje dodatke primaju siromašni, ali i oni koji nisu siromašni. Ovo naročito dolazi do izražaja sa činjenicom da se budžetska sredstva za socijalnu i dječju zaštitu povećavaju iz godine u godinu, a da njihova raspodjela nije bolje targetirana prema najsiromašnijim grupama stanovnika, budući da su sve društvene grupe korisnici sredstava socijalne i dječje zaštite. Zato trenutno, sistem samo djelimično doprinosi smanjenju rizika od siromaštva.

b. Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke

Polazeći od identifikovanih prepreka i izazova u odgovoru na prepreke za povećanje ljudskog kapitala i unapređenje socijalnih politika, kao i od preporuka sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine i obaveza iz pregovoračkih poglavlja u pregovorima za članstvo u EU, predložene su dvije strukturne reforme. To su:

- „Strukturna reforma 5: *“Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja”* koja se odnosi na podoblasti *“Obrazovanje i vještine”* i *“Zapošljavanje i tržište rada”*.

- Strukturna reforma 6: *“Povećanje djelotvornosti sistema socijalne i dječje zaštite”*, koja se odnosi na podoblast *“Socijalna zaštita i inkluzija”*.

Strukturna reforma br. 5: Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja
Cilj strukturne reforme je povećanje zaposlenosti kroz poboljšanje položaja mladih za olakšano uključivanje na tržište rada uz istovremeno povećanje kvaliteta obrazovanja. Reforma daje odgovor i na izazove u stručnom obrazovanju koji se odnose na usaglašavanje obrazovne ponude sa potrebama tržišta rada prije svega imajući u vidu digitalnu transformaciju i zelenu tranziciju. Ovo će se realizovati na način što će se obezbijediti kvalitet praktičnog obrazovanja kako bi se svršeni srednjoškolci lakše i brže uključili na tržište rada, promovisao upis u programe za sticanje kvalifikacija koje nedostaju tržištu rada i unaprijedile kompetencije kadra koji organizuje i realizuje nastavu u stručnim školama, uključujući i učenje kroz rad. Istovremeno podržava se dalje unapređenje informacionog sistema obrazovanja, razvoj kvalifikacija koje nedostaju tržištu rada, a koje uključuju digitalne tehnologije i „zelene“ kvalifikacije za zelene poslove, jačanje kompetencija nastavnika teorijske i praktične nastave kako bi mogli odgovoriti na zahtjeve savremene nastave, organizatora i instruktora praktičnog obrazovanja, jačanje usluga karijernog vođenja i savjetovanja prije svega u osnovnim školama.

Navedena strukturna reforma se dalje razrađuje kroz dvije reformske mjere i to:

-Reformsku mjeru: *„Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori”*, koja se nastavlja iz prethodne godine, pri čemu je objedinjena sa mjerom br. 1: *“Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije”* i djelimično sa mjerom br. 4 *“Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina”* iz PER-a 2023-2025.

-Reformsku mjeru: *“Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja”*, koja se nastavlja iz PER-2023.

Reformska mjera br.7: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori

1.Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je stvaranje uslova za unapređenje položaja mladih na tržištu rada, kroz olakšani prelazak iz obrazovanja na tržište rada, dalji razvoj obrazovanja i usavršavanja, uz sprečavanja ulaska u NEET kategoriju. Mjera podrazumijeva izmjenu zakonodavnog okvira radi implementacije programa „Garancije za mlade“. Istovremeno mjera podržava nastavak aktivnosti na unapređenju administrativnih, operativnih i organizacionih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje, kako bi se unaprijedilo pružanje usluga i mjera korisnicima, sa posebnim fokusom na aktivnosti koje treba preduzeti za sprovođenje pilot faze programa „Garancije za mlade.“ Dodatno mjera je odgovor na izazove u stručnom obrazovanju koji se odnose na usaglašavanje obrazovne ponude sa potrebama tržišta rada. Ovo prije jer je u eri digitalne transformacije i zelene tranzicije, obezbijediti kvalitet praktičnog obrazovanja kako bi se svršeni srednjoškolci lakše i brže uključili na tržište rada. Takođe i promovisati upis u programe za sticanje kvalifikacija koje nedostaju tržištu rada i unaprijediti kompetencije kadra koji organizuje i realizuje nastavu u stručnim školama, uključujući i učenje kroz rad. Istovremeno podržava se dalje unapređenje informacionog sistema obrazovanja, razvoj kvalifikacija koje nedostaju tržištu rada, a koje uključuju digitalne tehnologije i „zelene“ kvalifikacije za zelene poslove, jačanje kompetencija nastavnika teorijske i praktične nastave kako bi mogli odgovoriti na zahtjeve savremene nastave, organizatora i instruktora praktičnog obrazovanja, jačanje usluga karijernog vođenja i savjetovanja prije svega u osnovnim školama.

Mjera je u skladu sa preporukom br. 6 zajedničkog sastanka ministarskog dijaloga, održanog u maju 2023. godine. Direktno treba da doprinese ostvarivanju SDG ciljeva 1, 4 i 8, a kroz implementaciju i približavanju ciljevima Digitane i Zelene agende. Uvođenje programa Garancije za mlade je identifikovano i Nacionalnom strategijom zapošljavanja 2021-2025, kao jednim od instrumenata za smanjenje visoke nezaposlenosti mladih. Predložena mjera predstavlja sublimaciju mjera 1,2 i 4 iz PER-a 2023, kako bi se dodatno ojačale aktivnosti ka rješavanju izazova na tržištu rada, sa posebnim akcentom na mlade i NEET kategoriju kroz uvođenje Programa „Garancije za mlade“. Navedene mjere br. 1 i 2 iz PER-a 2023. se odnose na pripremu Zavoda za zapošljavanje za implementaciju aktivnosti predviđene u okviru Programa „Garancija za mlade“, i njihova trenutna realizacija uključuje obezbjeđenje nove IT opreme i njeno stavljanje u funkciju. Takođe i pripremne aktivnosti za stvaranje uslova za implementaciju novih aktivnih mjera za zapošljavanje, koje će ujedno podržati i implementaciju aktivnosti iz „Garancije za mlade“. U tom kontekstu Radna grupa je uz podršku EK i MOR-a pripremila Nacrt Plana implementacije „Garancije za mlade“ (2023-2026) i uputila ga EK na mišljenje. Mjera doprinosi ispunjenju preporuka iz Poglavlja 2 i 19.

Aktivnosti planirane za 2024.

- a) Paket izmjena zakonodavnog okvira radi implemetacije programa „Garancije za mlade“; MRSS, MPNI
- Nastavak unapređenja administrativnih, operativnih i organizacionih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje i sa posebnim fokusom na odabrane opštine u kojima će se realizovati

pilot faza „Garancije za mlade“ i razvoj institucionalnih i ljudskih kapaciteta i unapređenje digitalne infrastrukture sistema obrazovanja; MRSS, MPNI

- U skladu sa Planom za implementaciju programa, sprovođenje faze informisanja mladih kroz medijsku i terensku kampanju. MRSS

b) Unapređenje kvaliteta stručnog obrazovanja kroz:

- sprovođenje istraživanja o potrebama za vještinama i kvalifikacijama, potrebnim tržištu rada iz oblasti digitalnih tehnologija i zelenih poslova (sektori inženjerstvo, poljoprivreda, hemijske tehnologije i grafičarstvo i dr); MPNI
- U skladu sa utvrđenom metodologijom, sprovođenje eksterne evaluacije praktičnog obrazovanja i organizovanje obuka za nastavnike praktične i instruktore praktičnog obrazovanja u najmanje pet škola; MNPI
- Uspostavljanje timova za karijerno vođenje i savjetovanje u osnovnim i srednjim školama u najmanje pet opština u Crnoj Gori i obezbjeđivanje obuke za karijerne timove. MPNI

Aktivnosti planirane za 2025.

a) Sprovođenje usluga i mjera i sistema praćenja i evaluacije kroz uspostavljenu operativnu IT strukturu Zavoda za zapošljavanje, sa posebnim fokusom na tri odabrane opštine u kojima će se sprovesti pilot faza „Garancije za mlade“ . MRSS

b) Nastavak unapređenja administrativnih, operativnih i organizacionih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje i sa posebnim fokusom na odabrane opštine u kojima će se realizovati pilot faza „Garancije za mlade“ i razvoj institucionalnih i ljudskih kapaciteta i unapređenje i digitalne infrastrukture sistema obrazovanja; MRSS, MPNI

c) Nastavak, u skladu sa Planom za implementaciju programa „Garancije za mlade“, medijsku i terensku kampanju. MRSS

d) Unapređenje kvaliteta stručnog obrazovanja kroz:

- sprovođenje istraživanje o potrebama za vještinama i kvalifikacijama, potrebnim tržištu rada iz oblasti digitalnih tehnologija i zelenih poslova (sektori mašinstvo, zdravstvo, građevina i dr);
- priprema novih i/ili ažuriranje postojećih programa za mlade i odrasle kako bi se adekvatno odgovorilo potrebama tržišta rada iz oblasti digitalnih tehnologija i zelenih poslova (sektori inženjerstvo, poljoprivreda, hemijske tehnologije i grafičarstvo i dr);
- organizovanje obuka za nastavnike praktične nastave, organizatore i instruktore praktičnog obrazovanja;
- uspostavljanje timova za karijerno vođenje i savjetovanje u osnovnim i srednjim školama u deset opština u Crnoj Gori. MPNI

Aktivnosti planirane za 2026.

a) Priprema izvještaja o realizaciji Plana implementacije „Garancije za mlade“ i priprema Novog Plana. MRSS

b) Unapređenje kvaliteta stručnog obrazovanja kroz:

- uspostavljanje timova za karijerno vođenje i savjetovanje u osnovnim i srednjim školama u svim opštinama u Crnoj Gori;
- Praćenje karijere svršenih srednjoškolaca, unapređenje kompetencija nastavnika i dalji razvoj sistema osiguranja kvaliteta za IVET i za CVET na osnovu EQAVET okvira sa fokusom na eksternu evaluaciju pružalaca stručnog obrazovanja i obuke; Priprema za priznavanje prethodnog učenja (RPL). MPNI

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Međurezultat (2024)	Ciljna vrijednost (2026)
Broj nezaposlenih mladih lica koji su pristupili pilot fazi „Garancije za mlade“	0	0	150
% učenika koji su se obrazovali u dualnom obliku obrazovanja zaposlilo se u periodu od šest mjeseci nakon završetka obrazovanja	30	40	50
Stopa zaposlenosti mladih (%)	27,4	29,6	31

3. **Očekivani uticaj na konkurentnost.** Uklanjanje sistemskih prepreka za bolje performanse mladih na tržištu rada i kontinuiranom realizacijom aktivnosti kojima se uapređuju njihova znanaj i vještine, omogućiće se i veća uključenost na tržištu rada, sticanje radnog iskustva, razvijanje preduzetničkog duha, što može biti prevencija sve većih migracionih tokovima mladih, što dovodi do veće iskorišćenosti ljudakog kapitala.
4. **Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja.** Planirana dodatna sredstva za implementaciju reformske mejre u 2024.godini iznosiće 1.524.176 eura, od čega se 1.295.550 eura odnosi na IPA fondove, a 228.626 eura će biti finansirano iz centralnog budžeta. Dodatna sredstva za 2025. i 2026. godinu će biti preciznije određena u tim fiskalnim godinama.
5. **Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama.** Mjera će imati direktan uticaj na povećanje zaposlenosti kroz zapošljavanje mladih na otvorenom tržištu rada, kao i zapošljavanje uz podršku. Ujedno zapošljavanjem se direktno utiče i na socijalnu uključenost i smanjenje siromaštva. Sve aktivnosti podržavaju rodnu dimenziju i ciljeve održivog razvoja.
6. **Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene.** Mjera ima uticaja na zaštitu životne sredine u smislu uspostavljanja digitalizacije procesa, koji smanjuju troškove prirodnih resursa i njihovu efkasniju upotrebu. Ovo su ujedno i stubovi na kojima se

zasniva Zelena agenda za Zapadni Balkan.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Realizacija mjere se ne odvija u skladu sa planom, uslijed kadrovskih promjena u institucijama, koje su od značaja za pripremu i usvajanje paketa zakonskih rješenja, koji podržavaju	Visoka	Prolongiranje roka za sprovođenje mjere
Povezivanje baza podataka ZZZ sa drugim bazama podataka otežano, uslijed informatičke nekompatibilnosti sistema	Visoka	Puna implementacija Akcionog plana za interoperabilnost baza podataka
Nedovoljno interesovanje učenika osnovnih škola za upis na programe za kvalifikacije koje su potrebne tržištu rada	Visoka	Sprovođenje aktivnosti karijernog vođenja i savjetovanja u osnovnim školama i promocija stručnog obrazovanja
Nedovoljno interesovanje poslodavaca za učešće u dualnom obliku obrazovanja	Visoka	Obezbjedivanje podsticaja za poslodavce kroz fond za dualno obrazovanje ili na drugi način

Reformska mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja

1.Opis mjere: Mjera ima za cilj razvoj strateškog okvira za integrisani pristup povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja radi poboljšanja ishoda učenja i sticanja trajnih i primjenjivih znanja. Mjera treba dati doprinos u pružanju odgovora na izazov dugoročne nezaposlenosti, naročito mladih, usljed neusklađenosti znanja i vještina sa potrebama tržišta rada, pored ostalog, kroz povećanje kvaliteta obrazovanja i brži odgovor sektora obrazovanja na zahtjeve tržišta rada. Mjera je u skladu sa preporukom br. 6 Evropske komisije sa zajedničkog sastanka ministarskog dijaloga. U tom smislu, razvoj sveobuhvatne i na dokazima zasnovane srednjoročne Strategije sektora obrazovanja (2025-2030) sa mapom puta za integrisani pristup povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja treba da donese poboljšanje ishoda učenja reflektovane u boljim rezultatima PISA testiranja i povećanom indeksu ljudskog kapitala.

Mjera će takođe podržati Crnu Goru u implementaciji kriterijuma za pristupanje EU sadržanih u tri pregovaračka poglavlja sa EU: Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava i Poglavlje 26 – Obrazovanje i kultura. Konkretno, mjera će doprinijeti svim ključnim pitanjima iz Izvještaja o napretku Crne Gore za 2023. u segmentu koji se odnosi na Poglavlje 26.

Mjera je povezana sa procesom implementacije strateških dokumenata: Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine, Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2021-2026), Strategija inkluzivnog obrazovanja (2019-2025), Strategija za socijalno uključivanje Roma i Egipćana u Crnoj Gori (2021-2025), Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2021 - 2025), Strategija digitalizacije obrazovanja (2022 – 2027), Akcioni plan EU za digitalno obrazovanje (2021 – 2027). Takođe i sa Programskim okvirom IPA III, koji naglašava jačanje pristupa i kvaliteta obrazovanja, uključujući sisteme obuke, posebno nastavnika i rukovodilaca škola, upravljanje i strateško kreiranje politike, kao i sa Ekonomskim i investicionim planom EU za Zapadni Balkan (2020) koji apostrofira digitalnu transformaciju.

Aktivnosti planirane za 2024. godinu.

- Unapređenje kapaciteta za predstavnike MPNI i drugih relevantnih institucija za planiranje zasnovano na dokazima, budžetiranje, praćenje i evaluaciju planova sektora obrazovanja; MPNI
- Izrada Strategije sektora obrazovanja (2025-2030) i akcionog plana za njeno sprovođenje;
- Sprovođenje kampanje za jačanje pozitivnih stavova kod građana i promjene ponašanja u cilju postizanja kvalitetnog i inkluzivnog obrazovanja za svu djecu; MPNI
- Unapređenje kvaliteta i inkluzivnosti nastavnog procesa, podrške i dostupnih usluga za djecu sa smetnjama u razvoju u predškolskom vaspitanju i obrazovanju i u osnovnoj školi sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovne škole (I-IV razred); MPNI
- Unapređenje kvaliteta ranog obrazovanja romske djece i kvalitet obrazovne podrške u osnovnom obrazovanju, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovnog obrazovanja (I-IV razred). MPNI
- Stvaranje uslova za sveobuhvatnu analizu/procjenu sistema stručnog usavršavanja nastavnika, razvoj sveobuhvatne baze podataka ljudskim resursima (vaspitača, učitelja, nastavnika, stručnih saradnika) i priprema nacрта analize. MPNI

Aktivnosti planirane za 2025. godinu.

- Dalji rad na unapređenju kapaciteta za predstavnike MPNI i drugih relevantnih institucija za planiranje zasnovano na dokazima, budžetiranje, praćenje i evaluaciju planova sektora obrazovanja;
- Početak implementacije Strategije sektora obrazovanja sa akcentom na podršku aktivnostima: a) unapređenje kvaliteta i inkluzivnosti nastavnog procesa, podrške i dostupnih usluga za djecu sa smetnjama u razvoju u predškolskom vaspitanju i obrazovanju i u osnovnoj školi sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovne škole (I-IV

razred) i b) unapređenje kvaliteta ranog obrazovanja romske djece i kvalitet obrazovne podrške u osnovnom obrazovanju, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovnog obrazovanja (I-IV razred). MPNI

- Finalizacija analize sa preporukama za unapređenje sistema stručnog usavršavanja nastavnika. MPNI

Aktivnosti planirane za 2026. godinu.

- Dalja implementacija Strategije sektora obrazovanja sa akcentom na podršku aktivnostima: a) unapređenje kvaliteta i inkluzivnosti nastavnog procesa, podrške i dostupnih usluga za djecu sa smetnjama u razvoju u predškolskom vaspitanju i obrazovanju i u osnovnoj školi sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovne škole (I-IV razred) i b) unapređenje kvaliteta ranog obrazovanja romske djece i kvalitet obrazovne podrške u osnovnom obrazovanju, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovnog obrazovanja (I-IV razred). MPNI

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Međurezultat (2024)	Ciljna vrijednost (2026)
Stopa upisa u predškolsko obrazovanje i vaspitanje (ukupno za uzrast 3 – 6 godina)	75,99%	78%	80%
Dosegnuto prosječno postignuće na PISA testiranju (čitanje, matematika, prirodne nauke)	55,6% 53,8% 51,8%	-	Rezultati će biti dostupni tek 2026. godine
Procentualni rashodi za obrazovanje (% BDP)	3,9 %	4,5%	5%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Sprovođenje reformi obrazovnog sistema na nivou od predškolskog do visokog obrazovanja doprinijeće unaprijeđenju vještina i kompetencija za 21. vijek svih učesnika u procesu. To će obezbijediti lakšu i bržu integraciju učenika i nastavnog osoblja na tržište rada, kvalitetniju ponudu i fluktuaciju radne snage, kao i unaprijeđenje konkurentnosti preduzeća koja posluju u Crnoj Gori.

4. Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Implementacija reformske mjere će se finansirati iz IPA fondova, u iznosu od 1 milion eura uz kofinansiranje od 200.000 eura iz budžeta Crne Gore. Doprinos finansiranju će dati i UNICEF.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Sticanje savremenih znanja na

kvalitetan i inkluzivan način koji će podići nivo razumjevanja stečenih rezultata učenja, ovladavanje neophodnim IKT znanjima i vještinama, učiniće da se studenti bolje pripreme za tržište rada, brže pronađu put do zaposlenja i bolje plaćene poslove.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Razvoj digitalnih vještina u obrazovanju, direktno doprinosi implementaciji Zelene agende za Zapadni Balkan koja se oslanja na vještine potrebne za praćenje implementacije održivih politika razvoja, kao i Evropskog zelenog plana. Pored toga, postizanje kvalitetnog i inkluzivnog obrazovanja doprinosi stvaranju percepcije i prihvatanju značaja zelenih politika i do promjena u ponašanju u odnosu na životnu sredinu.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nejasno definisane uloge i odgovornosti učesnika uključenih u sprovođenje procesa.	Niska	Puna uključenost svih učesnika u proces, uz jasno definisanje i konsenzualno prihvatanje uloga u procesu svih aktera, definisana i praćena interkomunikacija u procesu, stalni pregledi rizika, eskalacije.
Nedostatak adekvatne posvećenosti i odlučnosti partnera za ostvarivanje ciljeva	Niska	Relevantni državni akteri su posvećeni izgradnji strateškog pristupa kroz usvajanje i implementaciju planova i modela. Da bi se održala posvećenost i odlučnost, uspostaviće se bliski mehanizmi koordinacije i komunikacije za nesmetanu i redovnu interakciju, a svi strateški dokumenti Akcije će biti dizajnirani zajedno sa relevantnim vladinim akterima

Strukturna reforma br. 6: Povećanje djelotvornosti sistema socijalne i dječje zaštite

Cilj strukturne reforme je razvoj društveno i fiskalno održivih usluga socijalne zaštite i uspostavljanje dobro-koordiniranih i bolje targetiranih sistem socijalne zaštite koji obezbjeđuje adekvatnu podršku najosjetljivijim kategorijama stanovništva, dok takođe podržava politike tržišta rada. U toku je priprema Strategije socijalne i dječje zaštite koja bi integrisala sve postojeće strategije socijalne zaštite, prioritizovala reforme i budžetirala ih. Očekuje se da to dovede do ukupno bolje koordinirane reforme sistema socijalne zaštite.

Navedena strukturna reforma se dalje razrađuje kroz reformsku mjeru: „*Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta*” koja se nastavlja iz PER-a 2023-2025.

Reformska mjera br. 9: Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta

1.Opis mjere. Osnovni cilj mjere je smanjenje siromaštva i pružanje podrške u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba svima kojima je neophodno. Mjera je ponovljena iz prethodne godine, uslijed strateške važnosti za proces reformi sistema socijalne i dječje zaštite, ali je užeg karaktera u odnosu na PER 2023-2025. Doprinosi ispunjavanju preporuka proisteklih iz pregovaračkog poglavlja 19 *Socijalna politika i zapošljavanje*. Takođe daje odgovor na preporuku br. 6 sa ministarstskog dijaloga. Progres prema planu implementacije mjere je napravljen u dijelu jačanja kapaciteta centara za socijalni rad kroz zapošljavanje voditelja slučaja. Suština ove reformske mjere je analiza troškova, finansijske održivosti i izradu finansijskog plana reforme sistema socijalne i dječje zaštite, koji će dati smjernice za održivo dugoročno budžetsko planiranje i integraciju reformskih mjera kroz programski budžet države. U praksi, analiza će se bazirati na procjeni troškova svih raspoloživih servisa i materijalnih davanja iz domena socijalne i dječje zaštite, što će omogućiti operacionalizaciju nove Strategije za socijalnu i dječju zaštitu čije se usvajanje planira za kraj 2024. godine. Uzimajući u obzir kompleksnost i važnost mjere i pratećih analiza podrška partnera kao što su EU i ostali međunarodni parnteri je od izuzetne važnosti. Jedan od modela podrške je i ekspertski instrument Evropske unije za zapošljavanje, rad i socijalnu zaštitu (SOCIEUX+). Jedna ekspertiska misija je završena a u novembru i decembru će se realizovati i druge dvije misije. Reforme socijalne zaštite prepoznate su i u Ekonomskom i investicionom planu za Zapadni Balkan kao i u okviru Evropskog stuba socijalnih prava. Implementacijom ove mjere će se dodatno doprinijeti ostvarivanju cilja održivog razvoja CO1 – svijet bez siromaštva i CO10 -smanjenje nejednakosti.Mjera je povezana i sa IPA III, i prioritnim aktivnostima datim u IPA III Strateškom odgovoru kao što su uvođenje Garancije za djecu, Implementacija Garancije za mlade i Podrška procesu deinstitutionalizacije koje predstavljaju odgovor na ključne preporuke iz izvještaja EU(detaljno objašnjeno u aneksu II). Međutim, uslijed zbog političkog zastoja u procesima donošenja odluka o reformskim procesima i čestih promjena u menadžment strukturi Ministarstva rada i socijalnog staranja i Vlade u cijelini, implementacija mjere nije tekla planiranom dinamikom budući da je reformski i međuresorni karakter mjere iziskivao blagovremeno strateško odlučivanje od strane donosioca odluka.

Aktivnosti planirane za 2024.

- Izrada Metodologije za izračunavanje cijene usluga podrške za život u zajednici, MRSS
- Izrada i usvajanje Strategije razvoja sistema socijalne i dječje zaštite i Strategije deinstitutionalizacije.
- Nastavak unaprijeđivanja koordinacije i saradnje MRSS, Centara za socijalni rad i pružaoca usluga i dalje unaprijeđenje kapaciteta za vođenje slučaja i upućivanja korisnika, MRSS.

Aktivnosti planirane za 2025.

- Utvrđivanje minimalnog paketa usluga socijalne i dječje zaštite, MRSS

- Kreirati paket usluga iz socijalne i dječje zaštite (npr. minimalni paket usluga za osobe s invaliditetom ili za starije osobe ili mlađu djecu) kako bi se obezbijedili lako upućivanje i pristup svim ključnim uslugama i na najbolji način odgovorilo potrebama korisnika. MRSS

Aktivnosti planirane za 2026.

- Uspostavljanje novih specijalizovanih usluga za žrtve rodno zasnovanog nasilja u skladu sa Istanbulsom konvencijom. MRSS

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost 2022. godina	Međurezultat 2025. godina	Ciljna vrijednost 2026. godina
Broj razvijenih usluga i licenciranih pružaoca socijalne i dječje zaštite	Trenutni broj pružaoca i usluga 116	Uvedeno novih usluga 3	Uvedeno novih usluga 5
Broj stručnih radnika u centrima za socijalni rad	203	223	243
Stopa rizika od siromaštva (%)	20,3	19,2	18,6

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Boljim ciljanjem i obuhvatom materijalnih davanja i socijalnih usluga smanjuje siromaštvo (ne samo dohodovno nego i višestruko) i nejednakost, što ujedno predstavlja dugoročno ulaganje u ljudski kapital i produktivnost stanovništva. Konkurentnost se dodatno postiže i kroz podršku porodicama u pristupu socijalnim uslugama koje im omogućavaju veći stepen izlaznosti na tržište rada i doprinosu ekonomiji.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Procijenjeni dodatni za implementaciju mjere prikazani su u tabelama 10a i 10b. Iznosiće 150.000 eura u 2024.godini i finansiraće se iz budžeta države. U 2025. i 2026. godini će iznositi po 151.200 biti finansirana iz budžeta države, a ostatak iz IPA fondova. Dodatni trošak finansiranja implementacije mjere u 2025. će iznositi 151.200 eura i biće pokriven iz budžeta.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Predložena mjera treba da osnaži saradnju učesnika u sistemu socijalne i dječje zaštite i time učine sistem efikasnijim i efektivnijim. Mjera takođe ima za cilj da ojača funkciju upravljanja slučajem i upućivanje na usluge, kao i unaprijedi kvalitet usluga kroz nadzor, monitoring i evaluaciju. U krajnjem, jačanje ovog elementa sistema će u srednjem do dugom roku doprinijeti održivom i kontinuiranom smanjenju siromaštva i ranjivosti populacije. Mjera nema uticaj na rod.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Ova mjera neće imati uticaja na životnu sredinu.

7. Potencijalni rizici .

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedostatak finansijskih sredstava za implementaciju reforme	Niska	Efikasnije korišćenje domaćeg i međunarodnog finansiranja kroz poboljšanu koordinaciju donora.
Kašnjenje sa usvajanjem strategija zbog promjena u upravljačkim strukturama	Niska	Podizanje svijesti i jačanje kapaciteta o važnosti procesa

5.4 Sažetak reformskih mjera

Strukturna reforma br. 1: Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija ekonomije

Cilj strukturne reforme je doprinos boljem poslovnom okruženju, povećanju broja preduzeća, formalne zaposlenosti i prihoda države.

Reformska mjera 1: Jačanje mehanizama za formalizaciju ekonomije kroz donošenje Programa za suzbijanje neformalne ekonomije

Strukturna reforma br. 2: Unapređenje upravljanja državnim preduzećima

Cilj strukturne reforme je definisanje jasnog strateškog pristupa u nadzoru nad radom državnih preduzeća

Reformska mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima

Strukturna reforma br. 3: Povećanje energetske otpornosti u primjeni Zelene agende

Cilj strukturne reforme je jačanje energetske otpornosti kroz usklađivanje sa energetske i klimatskim ciljevima do 2030.

Reformska mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju

Reformska mjera 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju

Strukturna reforma br. 4: Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije

Reformska mjera 5. Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopolasni pristup internetu

Reformska mjera br. 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori

Strukturna reforma br. 5: Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja

Cilj strukturne reforme je poboljšanje položaja mladih za olakšano uključivanje na tržište rada uz unapređenje obrazovanja i usavršavanja.

Reformska mjera 7. Uvođenje programa Ganracija za mlade u Crnoj Gori

Reformska mjera 8. Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja

Strukturna reforma br. 6: Povećanje djelatnosti sistema socijalne i dječje zaštite

Cilj strukturne reforme je razvoj društveno i fiskalno održivih usluga socijalne zaštite.

Reformska mjera 9. Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta